

056 L'art nouveau - la vie nouvelle (La culture des rapports purs)

Vooraf

Vanaf 1922 ongeveer is Mondriaan van plan een boek te schrijven over 'de kunst en het leven'. Het boek zou meerdere delen beslaan. Alleen het eerste deel van het boek - *L'art nouveau - la vie nouvelle* - is bewaard gebleven in de vorm van een typoscript. Mondriaan heeft diverse pogingen ondernomen om dit eerste deel gepubliceerd te krijgen, overigens zonder succes

Het typoscript (bovenvel) van deze tekst en een aantal doorslagen heeft hij tot aan zijn dood toe bewaard¹.

Bron

Van de tekst *L'art nouveau - la vie nouvelle* is geen manuscript, maar is wel een aantal typoscripten bewaard gebleven. Vier typoscripten bevinden zich in Mondriaans nalatenschap, één is aanwezig in het in het Archief Anna Bergman² en één typoscript in het Archief H.L.C.Jaffé³. De laatste twee typoscripten bevatten naast *L'art nouveau - la vie nouvelle* ook nog een tweede tekst, namelijk *La vraie valeur des oppositions*⁴.

De vier typoscripten in het Holtzman Deposit en het typoscript in het Archief Anna Bergman laten dezelfde typfouten zien en een verkeerde paginanummering (van p.6 naar p.8); het is duidelijk dat het hier gaat om vijf identieke typoscripten. Uit een brief aan de architect Alfred Roth⁵ (12 oktober 1931) blijkt dat Mondriaan zes 'kopieën' heeft laten maken van het manuscript *L'art nouveau - la vie nouvelle*. Letterlijk zegt hij in zijn brief: 'Après ça doit être corrigé un peu et écrit à la machine: je veux le faire copier 6 fois parce que je veux aussi faire des démarches pour le publier. Tout d'abord je vous enverrai un exemplaire.'⁶ Niet duidelijk is of Mondriaan een bovenvel met vijf doorslagen of een bovenvel met zes doorslagen heeft laten maken. In ieder geval zijn het bovenvel en vier doorslagen teruggevonden.

Mondriaan heeft in alle vijf typoscripten⁷ met pen precies dezelfde correcties aangebracht. Waarschijnlijk heeft hij - direct na ontvangst - de typoscripten op typfouten gecorrigeerd.

Het oorspronkelijke manuscript waar vanaf de typoscripten zijn vervaardigd, is niet teruggevonden. Aangezien het oorspronkelijke manuscript ontbreekt, kunnen we niet nagaan er tijdens het overtypen redactionele wijzigingen zijn aangebracht. De schilder heeft het typoscript geaccepteerd; wee kwalificeren deze bron daarom als geautoriseerd en voltooid.

De vier typoscripten in het Holtzman Deposit⁸ zijn opgeborgen in drie archiefmappen: '30A', '30B' en '30C'. In archiefmap '30B' bevinden zich twee typoscripten, die in het vervolg worden aangeduid met '30B[1]' en '30B[2]'.

Typoscript '30A' is getypt op doorslagpapier⁹ met behulp van paars/blauw carbonpapier, alleen het titelblad is uitgevoerd in een zwarte carbonletter. Op het titelblad staat getypt: 'L'ART ET LA VIE Par P. MONDRIAN N^o. P.'¹⁰

De woorden 'L'art et la vie' zijn met de hand doorgestreept en Mondriaan heeft er boven geschreven: 'L'art révélateur.' Verder staat bovenaan het titelblad geschreven: 'Les mots en crayon sont de Mr M. Seuphor P.M.', waarbij 'Mr M. Seuphor' is doorgehaald en vervangen door 'G. Vantongerloo'. In typoscript '30A' zijn de getypte paginanummers vanaf pagina 7 met de hand gewijzigd. Omdat pagina 7

¹ Het maken van kopieën van een tekst gebeurde op een schrijfmachine door een setje van om en om typepapier en carbonpapier in de typemachine te draaien. Het eerste vel typepapier - het bovenvel geheten - is in feite het originele typoscript; de kopieën verkregen door het carbonpapier worden doorslagen genoemd. De doorslagen ontstaan tegelijk met het typen van het bovenvel. Vaak werd voor de tussenliggende vellen typepapier een dunnere papersoort gebruikt (het zogenoemde doorslagpapier) om op die manier scherpere kopieën te krijgen.

² RKD - Den Haag. Archiefnummer NL-HaRKD.0662; Anna Bergman (leeftijd onbekend), zus van Cees Bergman (1867-1947), Nederlands amateurschilder, les van Mondriaan.

³ RKD - Den Haag. Archiefnummer NL-HaRKD.0390: doos XXV.

⁴ Zie tekst 061.

⁵ Alfred Roth (1903-1998), Zwitsers architect.

⁶ S. Lemoine (ed.) *Piet Mondrian/ Alfred Roth Correspondance*. Paris, 1994: 63.

⁷ Bovenvel en doorslagen duiden we in het vervolg aan met 'typoscript'.

⁸ Holtzman Deposit: Box 1, Folders 30A, 30B en 30C.

⁹ Afmeting: 26½ x 19 cm.

¹⁰ Digital Appendix: Supplements 056-4 - L'art nouveau – la vie nouvelle (typescript 30A).

ontbreekt, is pagina 8 veranderd in pagina 7 enzovoort. Hierdoor telt het typoscript geen 79 pagina's, maar 78.

Typoscript '30B[1]' is getypt op doorslagpapier met behulp van zwart carbonpapier. Dit typoscript heeft twee titelbladen. Op het eerste titelblad staat: 'L'ART ET LA VIE Par P. MONDRIAN N° I'.¹¹

Deze getypte tekst is met potlood doorgestreept en bovenaan heeft Mondriaan met potlood iets geschreven. Deze tekst is niet volledig zichtbaar, doordat van het titelblad de linker bovenhoek is afgescheurd. De overgebleven tekst luidt: '[...] et la vie. [...] culture de la forme et de ses rapports vers une équivalence universelle.' Onderaan het titelblad is met pen geschreven: 'P. Mondrian - Paris 26 rue du Départ.' Ook op het tweede titelblad is de titel doorgehaald. Met potlood heeft Mondriaan er boven geschreven: 'P. Mondrian' 'L'Art et la Vie La Culture de la Forme et de ses Rapports vers une Equivalence Universelle' 'Paris Éditions'. Typoscript '30B[1]' is niet volledig; 18 pagina's ontbreken.

Typoscript '30B[2]' heeft geen titelblad¹². Waarschijnlijk hoort een van de twee titelbladen van typoscript '30B[1]' bij typoscript '30B[2]'. Ook '30B[2]' is getypt op doorslagpapier met een zwarte carbonletter en ook bij dit typoscript ontbreekt pagina 7. De paginanummering is echter niet gewijzigd. De laatste pagina heeft nummer '79', maar er zijn - door het ontbreken van pagina 7 - 78 pagina's.

Typoscript '30C' is het zogenoemde 'bovenvel', de andere drie ('30A', '30B[1]' en '30B[2]') zijn doorslagen. Van typoscript '30C' is door Mondriaan een soort 'prototype' gemaakt: de getypte vellen zijn aan elkaar geniet en voorzien van een stevige kaft. Op de zwarte voorkant heeft hij witte stroken papier geplakt met daarop in zwarte letters de titel en zijn naam¹³. Ook in dit typoscript ontbreekt pagina 7. De paginanummers zijn niet gewijzigd. Naast de 'oorspronkelijke' correcties, die ook in de andere typoscripten voorkomen, bevat '30C' nog andere correcties.

De typefouten in het typoscript in het archief van Anna Bergman¹⁴ komen overeen met die van de vier typoscripten uit het Holtzman Deposit. Ook in het Bergman-typoscript ontbreekt pagina 7; op pagina 8 is naast het getypte paginanummer '8' een '7' geschreven. Deze kenmerken tonen aan dat het Bergman-typoscript de vierde doorslag moet zijn van het bovenvel '30C' uit het Holtzman Deposit.

De handmatige correcties in het Bergman-typoscript zijn dezelfde als in '30A', '30B[1]', '30B[2]' en '30C'. Waarschijnlijk heeft Mondriaan - voor commentaar - ook een doorslag naar zijn vriend Cees Bergman¹⁵ gestuurd. Deze heeft na lezing blijkbaar het verzoek van Mondriaan genegeerd en het typoscript niet teruggestuurd.

Op het titelblad van het Bergman-typoscript is 'P. Mondrian' met de hand gewijzigd in 'Piet Mondriaan'. Ook onderaan is de geschreven naam 'P. Mondrian' gewijzigd in 'P. Mondriaan'.

Overigens bevat het Bergman-typoscript nog een tweede tekst: *La vraie valeur des oppositions*. Waarschijnlijk zijn de twee teksten *L'art nouveau - la vie nouvelle* en *La vraie valeur des oppositions* in een later stadium gebundeld tot één typoscript. In de eerste plaats blijkt dit uit de paginanummering van de tweede tekst; die is met de hand toegevoegd. In de tweede plaats blijkt dit uit de datering van *La vraie valeur des oppositions*: 'Décembre 1934'. Misschien heeft Anna Bergman of Til Brugman¹⁶ de tweede tekst toegevoegd, want in 1946 wilden zij Mondriaans teksten publiceren¹⁷. Overigens heeft Til Brugman vertalingen gemaakt van *L'art nouveau - la vie nouvelle*, in het Engels, Nederlands en Duits¹⁸.

Het Jaffé-typoscript¹⁹ is géén doorslag van de vijf 'originele' typoscripten, maar overgetypt van het Bergman-typoscript. Deze conclusie is gebaseerd op het feit dat alle correcties in het Bergman-typoscript in de lopende tekst van het Jaffé-typoscript zijn doorgevoerd. Bovendien is het handschriftelijke paginanummer '7-8' van het Bergman-typoscript getypt overgenomen in het Jaffé-typoscript. Ook zijn de

¹¹ Digital Appendix: Supplements 056-5 - L'art nouveau - la vie nouvelle (typescript 30B[1]).

¹² Digital Appendix: Supplements 056-6 - L'art nouveau - la vie nouvelle (typescript 30B[2]).

¹³ Digital Appendix: Supplements 056-7 - Frontpage manuscript '30C'.

¹⁴ Het typoscript uit het Archief Anna Bergman noemen we in het vervolg het Bergman-typoscript. (Digital Appendix: Supplements 056-1 - Bergman typescript.)

¹⁵ Cees Bergman (1867-1947), Nederlands amateurschilder, les van Mondriaan.

¹⁶ Til Brugman (1888-1958), Nederlands vertaalster, schrijfster.

¹⁷ Zie Digital Appendix: Documentation - Publication History.

¹⁸ Zie correspondentie Bergman-Brugman in het Anna Bergman archief, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis - RKD Den Haag. Til Brugman's vertalingen zijn aanwezig in het Archief H.C.L. Jaffé, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis - RKD Den Haag.

¹⁹ Het typoscript uit het Archief H.C.L. Jaffé noemen we in het vervolg: Jaffé-typoscript. (Digital Appendix: Supplements 056-2 - Jaffé-Brugman typescript.)

wijzigingen op het titelblad getypt doorgevoerd het Jaffé-typoscript. Zo werd 'P. Mondrian' 'Piet Mondriaan' en is de geschreven paginanummering van de tweede tekst - *La vraie valeur des oppositions* - getypt. Voldoende redenen om vast te stellen dat Jaffé-typoscript is overgetypt van het Bergman-typoscript.

In het archief van de kunsthistoricus H.C.L. Jaffé is overigens nog een Nederlandse vertaling aanwezig van de hand van Til Brugman: *Kunst en Leven*²⁰.

Basistekst en leestekst

Typoscript '30C' is de basis voor de leestekst. Mondriaan heeft in dit typoscript - in vergelijking met de andere vijf typoscripten - meer 'bijgehouden'. Waarschijnlijk heeft Mondriaan tot aan zijn dood toe typoscript '30C' regelmatig herlezen en gecorrigeerd. Bovendien is het uiterlijk van '30C' definitiever van karakter, vooral door het uiterlijk van de voorzijde. Overigens heeft Mondriaan het bovenvel voor dit prototype gebruikt en geen doorslag.

Correcties, die door Mondriaan zijn gemaakt in '30C', zijn doorgevoerd in de leestekst. Opvallend daarbij is dat Mondriaan de woordgroep 'rapports purs' (42x in het typoscript '30C') 19 keer wijzigt; 16 keer verandert hij 'rapports purs' in 'rapport équivalents' en 3 keer voegt hij aan 'rapports purs' 'et équivalents' toe. In de andere typoscripten ('30A', '30B[1]', '30B[2]' en het Bergman-typoscript) is dit niet het geval.

Sommige tekstgedeelten zijn gescheiden door korte streeplijntjes, deze zijn in de leestekst weggelaten.

Titel

Typoscript '30C' in het Holtzman Deposit heeft het uiterlijk van een boekje. Vooral de aan elkaar genietete bladzijden en het ontwerp van de voorzijde geven '30C' een definitief karakter. Op de voorkant staat: 'l'art et la vie', 'piet mondrian' en 'no.1'²¹.

'No.1' doet vermoeden dat het hier gaat om een 'deel 1' van een serie en dat nog andere nummers zullen volgen. Dat er sprake is van een serie, geeft Mondriaan ook aan in een brief aan de schrijver Lodewijk van Deyssel²² (18 maart 1932): 'Sinds kort heb ik een werkje in 't fransch beëindigd, L'art nouveau - la vie nouvelle als begin van een serie 'L'art et La Vie.'²³

Boven aan de eerste pagina van '30C' staat 'L'ART NOUVEAU - LA VIE NOUVELLE.' en daaronder '(La culture des rapports purs)'. Dit is de titel van deel 1 van de serie *L'art et la vie*. En dit is ook de titel van de leestekst: *L'art nouveau - la vie nouvelle (La culture des rapports purs)*.

Datering en ondertekening

Alle typoscripten van *L'art nouveau - la vie nouvelle* zijn gedateerd: 'Paris, Décembre 31.' Hoewel Mondriaan later - waarschijnlijk tot aan zijn dood - nog correcties aanbrengt in typoscript '30C', wijzigt hij de datering 'december 1931' niet. De datering van de gepresenteerde tekst is: december 1931²⁴.

Op de voorzijde van de typoscripten staat onder de titel vermeld: 'par P. Mondrian.' of 'par Piet Mondrian'.

Ontstaan en publicatie

Eén van de eerste signalen van Mondriaan over het op schrift stellen van zijn ideeën over de nieuwe kunst als basis voor een nieuw leven, vinden we in een brief aan (toen nog) zijn vriend Theo van Doesburg²⁵ (eind mei/begin juni 1922²⁶): 'Ik ben er tusschen in ook begonnen aan een artikel 'Het N.P. als basis voor een nieuw leven' dit slaat dan direct in het leven en had ik nog willen uitstellen maar ik geloof 't erg noodig is en wie weet of ik later niet in omstandigheden kom waarin ik 't niet doen kan. Maar 't zal me wel een tijd duren eer 't gereed is.'²⁷

²⁰ Digital Appendix: Supplements 056-3 – 'Kunst en leven' (typescript).

²¹ Digital Appendix: Supplements 056-7 – Frontpage typescript '30C'.

²² Lodewijk van Deyssel (pseudoniem van Karel Alberdingk Thijm) (1864-1952), Nederlands schrijver en redacteur van *De Nieuwe Gids*.

²³ Vindplaats brieven aan Van Deyssel: RKD-MCP – 24.

²⁴ In december 1931 woont Mondriaan in Parijs, 26 Rue du Départ.

²⁵ Theo van Doesburg (1883-1931), Nederlands schrijver, kunstenaar en redacteur van *De Stijl*.

²⁶ De brief is niet gedateerd, maar de inhoud van de brief wijst in de richting van eind mei/begin juni 1922.

²⁷ Vindplaats brieven aan Van Doesburg: RKD-MCP – 25-28.

Verderop in dezelfde brief geeft Mondriaan aan wat de aanleiding is geweest voor het schrijven over de kunst als basis voor een nieuw leven: 'Ik kreeg er de stoot toe omdat mijn broer²⁸, die Roomsch geworden is, me schreef "niet meer zoo voor abstracte kunst te voelen". En die verdomde zucht naar 't natuurlijke die overal uitspreekt.'

Voorlopig blijft het bij dit ene signaal. Pas vier jaar later - mei 1926 - komt het volgende teken in een brief aan de architect Bob Oud²⁹ (22 mei 1926): 'Ik zelf ben van plan over het Neo Plast. in de maatschappij te gaan schrijven 't geen ik allang van plan was. Het menschzijn is No. een en dan komt de kunst (of geen 'Kunst') van zelf, heh.'³⁰

En weer een jaar later (27 augustus 1927) in een brief aan Bob Oud zegt Mondriaan: 'Voor het groote of de reeks artikelen over mensch en maatschappij heb ik nog geen tijd gehad.'

Pas op 25 januari 1928 informeert Mondriaan de Amerikaanse Katherine Dreier³¹ dat hij met een boek bezig is: 'Je suis entrain d'écrire un petit livre: critique, esthetique, philosophie un peu. La première partie est parue dans une revue hollandaise, i10.'³² Mondriaan zegt hier in de brief aan Kathrine, dat het artikel [038] *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*³³ het eerste deel van zijn boek wordt, maar de tekst van typoscript '30C' laat zien dat een andere tekst, namelijk *L'art nouveau - la vie nouvelle*, het eerste deel is geworden van de serie *L'art et la vie*.

Op 5 oktober 1928 herhaalt Mondriaan in een brief aan Kathrine Dreier dat hij met een boek bezig is: 'Je contene mon travail et je suis entrain d'écrire un livre sur le coté social et philosophique du Neo-Plasticisme.'

Opmerkelijk is de zin in een brief aan zijn vriend Louk Hoijack³⁴ (18 februari 1929): 'Ik ben met mijn boek definitief begonnen.'³⁵ Blijkbaar moet de periode van 1922 tot 1929 opgevat worden als een soort van 'incubatietijd', een 'brainstormfase'. Vanaf februari 1929 gaat het schrijven aan *L'art nouveau - la vie nouvelle* pas echt beginnen.

Op 14 maart 1929 informeert Mondriaan Bob Oud: 'Verder ben ik geheel in beslag genomen door mijn boek over oude en nieuwe culturen. Gedurende de griep heb ik veel gedacht en heb het boek weer hervat, dat ik een tijd had laten rusten.' In deze brief gaat Mondriaan het onderwerp van zijn boek anders formuleren, namelijk als een 'boek over oude en nieuwe culturen'.

Ook de Zwitser Alfred Roth³⁶ brengt hij op de hoogte van zijn vorderingen (25 maart 1930): 'Depuis longtemps j'ai voulu remercier de et répondre à votre gentille lettre mais j'ai été et je suis encore très occupé de travail. J'ai fait une nouvelle brochure³⁷ pour mieux faire comprendre la Néoplastique.'³⁸ In deze brief spreekt Mondriaan verder niet meer over een 'boek over oude en nieuwe culturen', maar over 'une nouvelle brochure pour [...] comprendre la Néoplastique.'

Mondriaan spreekt over 'boek' en 'brochure'. Ook in de brieven die volgen gebruikt hij afwisselend deze aanduidingen. Naar alle waarschijnlijkheid bedoelt Mondriaan met 'boek' de hele serie *L'art et la vie* en met 'brochure' alleen het eerste deel, *L'art nouveau - la vie nouvelle*.

De plannen voor publicatie van *L'art nouveau - la vie nouvelle* komen medio 1930 voor het eerst ter sprake in een brief aan de filosoof Louk Hoijack (7 juni 1930): 'Seuphor kan een serie boekjes uitgegeven krijgen die ons niets kost als de reproducties, een paar honderd francs. [...] Nu kan ik in eens mijn lang voorgenomen boek, in 't kort, uitgeven. Het is reuzen werken van daar schreef ik je nog niet. Het schiet goed op en telkens laat ik het controleeren door 't voor te lezen. Ik hoop dat het de menschheid iets helpt.'

Dat het schrijven niet van een leien dakje gaat, is te lezen in een brief aan broer Carel (3 juli 1930): 'Ik had me overwerkt, vooral met een boekje over sociale, in 't algemeen menselijke toestanden die ik vanuit mijn kunstooipunt bezie. Ik heb 't nu moeten laten rusten tot van den winter en nu geef ik in die serie waarvan ik je schreef maar een brochure over kunst. Het drukken kost me niets maar de reproducties moet ik zelf betalen, maar dat is maar een paar honderd francs. Het zou in 't najaar uitkomen; als 't zover

²⁸ Mondriaan had drie broers: Willem (1874-1945), Louis (1877-1943) en Carel (1880-1956); Carel wordt Rooms-Katholiek.

²⁹ J.J.P. (Bob) Oud (1890-1963), Nederlands architect.

³⁰ Vindplaats brieven aan Oud: RKD-MCP – 63.

³¹ Katherine Dreier (1877-1952), Amerikaans kunstenaar en verzamelaar.

³² Vindplaats brieven aan Dreier: RKD-MCP – 30.

³³ 'Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad'. In: *Internationale revue i10*, 1 no.1, januari 1927 (zie tekst 038).

³⁴ Louis (Louk) Hoijack (Hoyack) (1893-1967); Nederlands filosoof en maatschappijcriticus.

³⁵ Vindplaats brieven aan Hoijack: RKD-MCP – 44-45.

³⁶ Alfred Roth (1903-1998), Zwitsers architect.

³⁷ De eerste brochure was *Le Néoplasticisme* (tekst 016).

³⁸ S. Lemoine (ed.) *Piet Mondrian/ Alfred Roth Correspondance*. Paris, 1994: 51-52.

is zal ik het je zenden.' Aan zijn vriend Bob Oud schrijft Mondriaan ongeveer hetzelfde (27 juli 1930): 'Ik heb ook weer een heele tijd gewerkt aan mijn boek op sociaal gebied. Maar daarmee heb ik me overwerkt en moet het nu een tijd laten rusten.'

Na de winter van 1930/1931 heeft Mondriaan het schrijven aan *L'art nouveau - la vie nouvelle* weer opgepakt, laat hij op 3 maart 1931 weten in een brief aan een andere vriend, Arthur Lehning³⁹: 'Dank zei de griep is mijn brochure goed opgeschoten maar nog niet af.'⁴⁰ Ook de Amerikaanse Hilla Rebay⁴¹ wordt op de hoogte gesteld van het schrijven aan een brochure (13 maart 1931): '[...] que j'ai été quand-même interrompu dans mon travail et le dû limiter à écrire une nouvelle brochure.'⁴²

In een brief aan Alfred Roth (6 augustus 1931) omschrijft Mondriaan *L'art et la vie* als: 'une livre social basé sur des vérités trouvées dans l'art'. Letterlijk schrijft hij: '[...] et donc je m'occupe de plus en plus, en écrivant. J'avance avec mon livre là-dessus, mais cet hiver j'ai été trois fois grippé et le travail va lentement, ce qui vaut mieux, peut-être, parce que le sujet est très profond. [...] Vous pouvez dire que je travaille à une livre social basé sur des vérités trouvées dans l'art.'

Op 12 oktober 1931 - in een volgende brief aan Alfred Roth - wordt voor de eerste keer de titel voor de brochure genoemd: 'C'est devenu une brochure, je crois assez complète, intitulée: L'art nouveau - la vie nouvelle: la culture des rapports purs.' En verderop in dezelfde brief: 'Je crois que ce que je dis est tout à fait en accord avec vos idées et celles de Mr. Backlund⁴³. J'étais vraiment touché de ce qu'il m'a raconté du mouvement que vous deux êtes en train d'entreprendre. Pour cela je me suis pressé de finir ma brochure mais c'est très difficile d'être clair et exact de sorte que cela durera encore quelques semaines.'

Wie Mondriaan heeft geholpen met het corrigeren van de Franse tekst, vermeldt hij in een brief aan Arthur Lehning (29 oktober 1931): 'Beste Arthur, ik schrijf je nu eerst omdat ik aldoor zoo druk ben met mijn boekje. Seuphor⁴⁴ heeft de helft al gecorrigeerd.' Op 4 november 1931 laat Mondriaan aan Arthur weten dat *L'art nouveau - la vie nouvelle* bijna klaar is: 'Mijn boekje is nu bijna gecorrigeerd en ik kan 't laten typen en een uitgever zoeken.' Overigens heeft hij het nu niet meer over 'brochure', maar over 'boekje'. Later (19 november 1931) zal hij in een brief aan Alfred Roth verklaren: 'ma brochure est devenue un petit livre'.

Aan zijn mecenas Sal Slijper⁴⁵ informeert Mondriaan op 13 november 1931 dat het boekje helemaal klaar is: 'Ik heb juist een boekje in het fransch gereed dat nu gecorrigeerd wordt en dus langzamerhand ga ik hier een uitgever zoeken. Ik zou het kunnen vertalen in 't Hollandsch als je denkt een uitgever te weten ik vraag alleen procenten van de verkoop zoodra de onkosten eruit zijn. Onkosten kan ik niet maken ervoor, natuurlijk. Wat dunkt je te wachten tot 't uit is in 't fransch?'⁴⁶ En in een brief aan Roth (19 november 1931): 'Ma brochure est devenue un petit livre: j'espère que vous et Mr. Backlund l'aimerez. C'est presque corrigé. Aussitôt que je trouve les moyens je le ferai copier à la machine et vous en envoyer un exemplaire.'

Mondriaan laat het manuscript uittypen bij een 'Bureau de Dactylographie' of door Michel Seuphor en stuurt de typoscripten voor commentaar naar de diverse vrienden. Voor zover achterhaald, hebben Georges Vantongerloo, Cees Bergman, Michel Seuphor, Alfred Roth en Alberto Sartoris⁴⁷ een typoscript in handen gehad.

Na bijna drie jaar schrijven - van februari 1929 tot december 1931 - is dan eindelijk de tekst *L'art nouveau - la vie nouvelle* klaar.

Mondriaan en zijn vrienden hebben verschillende pogingen ondernomen om *L'art nouveau - la vie nouvelle* uitgegeven te krijgen. Zelf probeert hij het bij de uitgevers Grasset (Parijs) en A.A.M. Stols (Maastricht). Alberto Sartoris probeert het in Italië, Alfred Roth in Genève, Michel Seuphor bij 'Tendances Nouvelles' in Parijs.

³⁹ Arthur Müller-Lehning (1899-2000), Nederlands publicist, hoofdredacteur *Internationale revue i10*.

⁴⁰ Y.-A. Bois. *Arthur Lehning en Mondriaan. Hun vriendschap en correspondentie*. Amsterdam, 1984: 23.

⁴¹ Hilla Rebay (1890-1967), Amerikaans/Duits kunstenaar, adviseur van verzamelaar Salomon R. Guggenheim.

⁴² Vindplaats brieven aan Rebay: RKD-MCP – 68.

⁴³ Sven Bäcklund (1889-1953), Zweeds socioloog en journalist; vriend van Alfred Roth; schrijft artikel over Mondriaan in: *Hyresgästen (Göteborg)*, 1931, no. 20, 15 oktober: 1-3.

⁴⁴ Michel Seuphor (pseudoniem van Fernand Berckelaers) (1901-1999), Belgisch/Frans kunstenaar, biograaf van Mondriaan.

⁴⁵ Salomon B. Slijper (1884-1971), Nederlands makelaar en verzamelaar van Mondriaans werk.

⁴⁶ Vindplaats brieven aan Slijper: RKD-MCP – 76-77.

⁴⁷ Alberto Sartoris (1901-1998), Italiaans architect.

In een brief (22 maart 1932) aan zijn jeugdvriend Albert van den Briel⁴⁸ zegt Mondriaan: 'Ook al door de griep schoot ik nog weinig met de uitgaaf van mijn boekje op. In Zwitserland is men wel enthousiast erover en doet men ook moeite.'⁴⁹

Mondriaan schrijft aan Alfred Roth (24 maart 1932): 'En effet, c'est vrai que le mieux sera d'avoir de la patience avec l'édition de mon manuscrit. [...] Mais ce serait peut-être mieux dans le caractère du livre de l'éditeur tout à fait indépendant, et pour cela ce serait une bonne chance si vous réussissiez chez un éditeur comme celui de Sa[r]toris dont vous me parlez. Ici j'ai écrit à Bern. Grasset si je pourrais lui montrer mon manuscrit. Mais il vient de me répondre que c'est trop petit pour éditer comme volume et qu'il est ensuite surchargé d'éditions. [...] J'essayerai encore chez quelques autres éditeurs et j'ai en tout cas encore de l'espoir par vos efforts.'

De Franse uitgever Grasset reageert niet positief, zoals ook blijkt uit een brief van Mondriaan aan Arthur Lehning (26 maart 1932): 'Met de uitgave van mijn boekje schoot het niet veel op. Grasset schreef me dat 't niets voor hem was (hoewel hij 't niet eens zag).' Ook de Nederlandse uitgever A.A.M. Stols reageert negatief⁵⁰.

De pogingen van Michel Seuphor en Alfred Roth om *L'art nouveau - la vie nouvelle* uit te laten geven hebben evenmin succes. De Zweed Sven Bäcklund probeert het ook, schrijft Mondriaan in een brief aan Louk Hoijack (17 oktober 1932): 'Ook heb ik bezoek gehad van die Zweedsche Socioloog (die al eens over me schreef in een Zweedsch blad⁵¹) die werk wil maken om mijn boekje uit te geven hetgeen me noodzaakt het nu af te maken.' Uit deze laatste woorden blijkt dat Mondriaan in oktober 1932 nog steeds bezig met de *L'art nouveau - la vie nouvelle*.

Overigens krijgt Mondriaan van Sal Slijper een woordenboek, zo blijkt uit een briefkaart (16 oktober 1932). Dat woordenboek kan Mondriaan goed gebruiken voor het afmaken van *L'art nouveau - la vie nouvelle*: 'Beste Sal, heden ontving ik door de goede zorgen van onzen vriend Lubbers⁵² de prachtige dictionnaire. 't Is juist wat ik nodig had en komt me nu vooral goed te pas want ik moet mijn boekje afmaken omdat een Zweedsch socioloog moeite wil doen 't uit te geven.'

Alle pogingen van Mondriaan, zijn vrienden en bekenden om *L'art nouveau - la vie nouvelle* uit te laten geven mislukken en zolang er geen publicatie in zicht is, blijft Mondriaan schaven aan *L'art nouveau - la vie nouvelle*.

Op 6 april 1938 schrijft Mondriaan in een brief aan Louk Hoijack: '[...] en schreef een heele tijd aan mijn boekje dat ik na vier jaar weer eens opgenomen heb [...]']

Na Mondriaans dood (1 februari 1944) heeft Anna Bergman in 1947 ook nog een poging ondernomen⁵³, maar ook die is niet gelukt.

L'art nouveau - la vie nouvelle is gepubliceerd in februari 2011 in *Les Cahiers du Musée national d'art moderne*⁵⁴.

Reacties van tijdgenoten

Directe reacties van tijdgenoten op de tekst *L'art nouveau - la vie nouvelle* zijn niet gevonden. De tekst wordt immers pas na Mondriaans dood voor het eerst (in het Engels)⁵⁵ gepubliceerd.

W.F.A.Röell⁵⁶ besteedt 'indirect' aandacht aan *L'art nouveau - la vie nouvelle*. Naar aanleiding van Mondriaans 60^e verjaardag (7 maart 1932) gaat Röell bij Mondriaan op bezoek en neemt hem een interview af. Het interview mondt uit in een artikel⁵⁷ met als titel 'Bij Piet Mondriaan. Zijn nieuwe levensleer.' In dit artikel geeft de correspondent Mondriaan het woord over *L'art nouveau - la vie nouvelle*: 'Ik besteed al mijn tijd aan een groot werk, getiteld: De Nieuwe Kunst - Het Nieuwe Leven, waarin ik bewijzen wil, dat op elk levensgebied de leer der zuivere verhoudingen moet doordringen. Zoals de nieuwe schilderkunst den belemmerenden vorm breekt, moet de menschheid zich verlossen van het enge knellende kerk- en vaderlandsverband. Hoe veel schooner zou de wereld worden, als de strijd der staten,

⁴⁸ Albert P. van den Briel (1881-1971), Nederlands bosbouwkundige.

⁴⁹ Vindplaats brieven aan Van den Briel: RKD-MCP – 20.

⁵⁰ CRII: 152. Brief van Mondriaan aan de uitgever A.A.M. Stols gepubliceerd in: C. van Dijk. *Alexandre A.M. Stols 1900-1973, Uitgever/ Typograaf*. Zutphen, 1992: 316.

⁵¹ S. Bäcklund. 'Piet Mondrian', *Hyresgästen* (Göteborg), 15 oktober 1931 (no. 20): 1-3.

⁵² Adriaan Lubbers (1892-1954), Nederlands kunstenaar (van 1928 tot 1932 woonachtig in Parijs).

⁵³ Digital Appendix: Documentation - Publication History.

⁵⁴ *Les Cahiers du Musée national d'art moderne*. Centre Pompidou, Paris. (Winter 2010/lente 2011): 37-73.

⁵⁵ H.C.L. Jaffé. *De Stijl 1917-1931*, 1956: 211-254 (als: 'new art - new life').

⁵⁶ W.F.A. Röell (1892-1932), correspondent in Parijs voor *Het Vaderland*.

⁵⁷ [W.F.A. Röell] 'Bij Piet Mondriaan. Zijn nieuwe levensleer.' *Het Vaderland*, 12 maart 1932, Avondblad C2.

der secten en zelfs der sexen plaats maakte voor harmonische evenwichtigheid!' Mondriaan geeft hier het doel van *L'art nouveau - la vie nouvelle* kort en bondig weer. De reactie van Röell op de woorden van Mondriaan heeft een zorgelijke toon: 'Zal de menscheit ooit haar lagere natuurlijkheid te boven komen? De meester zoekt de oplossing in de zuivere aanschouwing der wijsgeeren. Nachtenlang zwoegde hij om zijn systeem volkomen kloppend te maken. Maar staat de bevroren levensstroom, beeld der gestolde waarheid, niet gelijk met den stilstand van den dood?'

Een tweede 'indirecte' reactie komt van H. Buys⁵⁸. In een artikel over Mart Stam⁵⁹ schrijft Hendrikus Buijs⁶⁰ het volgende: 'Met andere woorden, kunst werd, gelijk Piet Mondriaan het in zijn eenvoudige terminologie noemde, beelding van het 'universeel', niet langer beelding van het 'ik' en hij definieerde later het wezen van de 'Stijl'-beweging met de profetische woorden: "Dans l'art nouveau les formes sont neutres. Elles le sont à mesure, qu'elles s'approchent de l'état universel. L'effort de l'art nouveau supprime le sujet et la nouvelle culture est des rapports purs ... " (1931, 'L'art nouveau et la vie nouvelle').'

Buijs moet in 1939 *L'art nouveau - la vie nouvelle* in handen hebben gehad om dit te kunnen citeren, het was immers in die tijd nog niet gepubliceerd. Misschien heeft Hendrikus het typoscript van Cees Bergman mogen inzien. Overigens citeert Buijs Mondriaan niet exact.

Van de vijf personen die een exemplaar van *L'art nouveau - la vie nouvelle* hebben toegestuurd gekregen, is de Zwitserse architect Alfred Roth de enige die reageert. Roths reactie op *L'art nouveau - la vie nouvelle* is als bijlage opgenomen in het boek *Piet Mondrian - Alfred Roth. Correspondance*⁶¹. De editeur Lemoine geeft aan dat de Franse tekst begin 1932 is geschreven. Het is niet duidelijk met welk doel de Zwitser dit essay heeft geschreven en is onbekend of hij ook de tekst naar Mondriaan heeft gestuurd. In zijn tekst heeft hij het wel op een gegeven moment over 'een beweging zoals de onze'; hij zou hier het C.I.A.M. (Congrès internationaux d'architecture moderne) mee kunnen bedoelen, waar hij in 1931 lid van is geworden. Misschien heeft Alfred dit essay geschreven voor een Zwitsers architectuurtijdschrift.

Vermelde personen

De eerste persoon die Mondriaan vermeldt is de Franse schrijver Emile Zola⁶². In *L'art nouveau - la vie nouvelle* vinden we een verwijzing naar een fabel van Zola: 'C'est comme dans la fable de la vache blanche et noire de Zola. [...]'. Het verhaal van de zwart/witte koe komt voor in boek *Contes à Ninon* (1886)⁶³ van Zola. In dit verhaal strijden twee groepen om de vraag: 'Is een zwart-witte koe nu wit met zwarte vlekken of zwart met witte vlekken? Waarschijnlijk wil Mondriaan met deze verwijzing de gedachte illustreren, dat iedereen vanuit zijn eigen perspectief iets bekijkt en dus ook vanuit dat perspectief gelijk kan hebben.

De tweede door Mondriaan genoemde persoon is 'le docteur Jaworsky'⁶⁴. Dit is niet de eerste keer dat Mondriaan Jaworski noemt in een tekst. In [030] *L'évolution de l'humanité est l'évolution d'art* refereert Mondriaan aan het artikel 'Les Étapes de l'humanité' van Jaworski in *Bulletin de l'Effort Moderne*⁶⁵.

In *L'art nouveau - la vie nouvelle* zegt Mondriaan over Jaworski: 'Elle n'est que l'expression pure du rythme vital que le docteur Jaworsky détermine comme le double mouvement d'intériorisation et d'extériorisation et que la sagesse de l'antiquité a indiquée comme les actions d'expansion et de compression ou limitation. Il est intéressant, à ce sujet, de suivre le docteur Jaworsky lorsqu'il dit : "Ces deux mouvements d'intériorisation et d'extériorisation se combinent, se contrebalancent, sans jamais se confondre, et ce rythme perpétuel, cet enchevêtrement sans confusion des deux courants contraires se retrouve partout".'

Deze vrijwel letterlijke aanhaling komt niet uit het artikel van Jaworski in *Bulletin de l'Effort Moderne* 'Les Étapes de l'Humanité'⁶⁶, maar uit Jaworski's boek *Le Plan Biologique*⁶⁷. De titel *Le Plan Biologique* roept

⁵⁸ H. Buys. 'Mart Stam'. In: *Elsevier's Maandschrift* 49 (1939): 385-389.

⁵⁹ Mart Stam (1899-1986), Nederlands architect.

⁶⁰ H. Buijs (Buys) (1895-1976), Nederlandse publicist. Volgens de persoonskaart (Centraal Bureau voor Genealogie) is de schrijfwijze 'Buijs'.

⁶¹ S. Lemoine (ed.) *Piet Mondrian/ Alfred Roth. Correspondance*. Paris, 1994: 133-134.

⁶² Emile Zola (1840-1902), Frans schrijver.

⁶³ Hoofdstuk VII 'Aventure du grand Sidoine et du Petit Médéric' (met dank aan Marjolein van Tooren).

⁶⁴ Hélian Jaworski (soms Jaworsky) (1880-19..), Frans medicus.

⁶⁵ Zie tekst 030. Dr. H. Jaworsky, 'Les Étapes de l'humanité'. In: *Bulletin de l'Effort Moderne*, no. 1, 1924: 11-13; no. 2, 1924: 13-16.

⁶⁶ Zie toelichting bij tekst 030.

⁶⁷ Dr. Hélian Jaworski. *Le Plan Biologique*. I. L'Interiorisation. Paris, 1918: 104.

direct de vraag op wat Mondriaan heeft bewogen om dit boek⁶⁸ ter hand te nemen. Een antwoord op die vraag is niet in Mondriaans brieven te vinden. De enige keer dat 'le docteur' genoemd wordt, is in een brief aan Hoijack (2 april 1933): 'Het klopt ook niet met hetgeen Jaworski aangetoond heeft over de groei der menscheid.'⁶⁹

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *L'art nouveau - la vie nouvelle* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Sleutelwoordenregister'⁷⁰. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *abolition, abstraction, art du passé, art nouveau, beauté nouvelle, (le) bien, création, culture des rapports équivalents, danse, équilibre universel, équivalence mutuelle, état universel, expression purement plastique, extériorisation, formes neutres ou universelles, harmonie, harmonie parfaite, haute morale universelle, intériorisation, intuition, (le) mal, mentalité nouvelle, morale, morale nouvelle, morphoplastique, moyens d'expression universel, moyens plastiques essentiels, moyen plastique universel, musique, néo-plastique, opposition contraire équivalente, opposition rectangulaire, oppositions équivalentes, oppression de la forme particulière, oppression du physique, plan rectangulaire, rapports équivalents, rapports purs, réduire, religion, universel, rythme, tragique, vie morale, vie nouvelle, vie réelle, vie universelle.*

Bijzondere woorden

Een opmerking over de woorden 'équilibre' en 'équivalence'. Deze woorden en hun (morfologische) verbuigingen komen we regelmatig tegen in *L'art nouveau - la vie nouvelle*, in totaal 171 keer; iets meer dan twee keer per pagina. Blijkbaar vindt Mondriaan deze woorden van essentieel belang.

Overige opmerkingen

Een bron die Mondriaan niet in de tekst zelf, maar in een brief noemt, is een brochure van Arthur Lehning⁷¹. In een brief (4 november 1931)⁷² laat hij Arthur weten dat hij een aantal regels vertaald en geciteerd heeft uit diens brochure: 'Ik sluit je eenige regels in om je te vragen of dit zoo juist uitgedrukt is; ik heb 't uit jouw brochure gehaald die ik heel goed vind.' Mondriaan voegt deze regels bij de brief op een afzonderlijk velletje papier:

'Il faut créer, sur tous les terrains de la vie sociale et économique - non pas de nouvelles organisations à la vieille façon, dominée par une autre organisation - mais, comme le socialisme l'envisage, des organisations composés des producteurs et des consommateurs en rapport mutuels équivalents qui sont gouvernées par eux-mêmes.'

Deze regels zijn inderdaad - enigszins gewijzigd - ingevoegd in de tekst *L'art nouveau - la vie nouvelle*.

Hoewel de tekst *L'art nouveau - la vie nouvelle* is voorzien van een afsluitende datum 'Décembre 1931', blijft Mondriaan ook na deze datum er aan werken. Op 17 september 1932 schrijft hij aan Arthur Lehning: 'Mijn boek is altoos niet uitgegeven. Seuphor wou 't goedkoop doen maar nu is hij bij zijn uitgever weg en zonder werk dat betaalt, op reis bij dezen en gene kennis. Maar wat mijn boek betreft, 't is wel goed dat 't lang duurt want nu kan ik er aldoor nog aan corrigeren en bijvoegen.'

Een jaar na de datering van het typoscript laat Mondriaan Louk Hoijack weten (18 december 1932): 'mijn boekje moet maar wat wachten want ik kan niet alles tegelijk doen. Ik maakte wel veel aanvullingen. Het lijkt me beter 't tweemaal zoo groot te maken en niet in twee of meer deeltjes, zoals ik eerst dacht. Want je moet het de menschen in eens zoo compleet mogelijk onder de oogen brengen, naar 't schijnt, willen ze het begrijpen.' 'Niet in twee of meer deeltjes' schrijft Mondriaan, maar op het typoscript '30C' is de aanduiding 'no.1' wel blijven staan.

⁶⁸ *Le Plan Biologique* bestaat uit drie delen: I. L'Interiorisation, II. L'Arbre Biologique, sa signification; III. La Période Géologique, sa signification. Op zijn beurt maakt *Le Plan Biologique* weer deel uit van een groter geheel: *Un Pas dans l'Essence des Choses*. Dit bestaat uit vier delen: I Le Plan Biologique. II Le Plan Social. III Le Plan Cosmique. IV Le Plan Conscient.

⁶⁹ Vermoedelijk bedoelt Mondriaan met 'het', het tweede boek van Hoijack *Le symbolisme de l'univers* (1930).

⁷⁰ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

⁷¹ Arthur Müller Lehning, *Rationalisatie en de 6-urige arbeidsdag*, Nederlandsch Syndicalistisch Vakverbond. z.p., 1931.

⁷² Y.-A. Bois. *Arthur Lehning en Mondriaan. Hun vriendschap en correspondentie*. Amsterdam, 1984: 29.

Zelfs bijna twee jaar na de datering blijft Mondriaan werken aan *L'art nouveau - la vie nouvelle*. Op 6 oktober 1933 schrijft hij aan Jean Gorin⁷³: '[PS] J'ai écrit un peu mais seulement des notes (pour mon livre).' ⁷⁴ En medio 1935 kan Mondriaan *L'art nouveau - la vie nouvelle* nog steeds niet laten rusten: 'Ik schrijf zooveel mogelijk ik tijd heb aan mijn boek, maar schilderde nog niet.' Dit schrijft hij in een brief aan Louk Hoijack op 8 juni 1935.

Bijna weer een jaar later (6 april 1938) informeert Mondriaan Louk dat hij na vier jaar weer eens zijn boekje opgenomen heeft: 'Ik exposeer nu 4 dingen op een abstracte tentoonstelling in A'dam en schreef een heele tijd aan mijn boekje dat ik na 4 jaar weer eens opgenomen heb.'

De laatste keer dat Mondriaan *L'art nouveau - la vie nouvelle* in zijn brieven noemt, is in een korte opmerking in een brief aan de Engelse kunstenaar Ben Nicholson⁷⁵ (21 april 1938): '[...] car j'ai écrit deux mois à mon petit livre que j'ai repris.' ⁷⁶

Eén onduidelijke kwestie moet nog vermeld worden.

Mondriaan schrijft op 17 september 1932 aan Arthur Lehning onder andere het volgende: 'Mijn boek is altoos niet uitgegeven. Seuphor wou 't goedkoop doen maar nu is hij bij zijn uitgever weg en zonder werk dat betaalt, op reis bij dezen en gene kennis. Maar wat mijn boek betreft, 't is wel goed dat 't lang duurt want nu kan ik er aldoor nog aan corrigeeren en bijvoegen. Zoo voegde ik er inliggende nog aan toe, ik geloof dat is ook jouw kijk.'

De bijlage bij de brief bevat de volgende tekst⁷⁷:

'Cela pourrait nous étonner que de voir la plupart des "révolutionnaires" s'opposer à l'art abstrait qui est, quand même, une révolution complète. Mais la révolution de ceux-ci n'existe-t-il pas plutôt dans la seule transformation des vieilles formes de l'ordre sociale et économique que dans la création d'un ordre tout nouveau? Néanmoins, il faut reconnaître, si la nouvelle forme est plus universelle, qu'elle est meilleure et il est ici comme en art où l'on doit se réjouir du fait que la forme nouvelle est plus ouverte et moins tragique. En suivant la culture de l'art on peut considérer cette révolution de la forme du passé comme un début vers la révolution complète de l'avenir, qui annihilera toute forme délimitante. Si, en architecture, ces révolutionnaires acceptent plus ou moins l'art abstrait, c'est d'un point de vue pratique: on ne se soucie pas d'établir des rapports purs, qui, quand même, par leur propre force seule, créeraient ce qui est pratique. Cependant, ces transformateurs de la forme, ils sont dans la voie du progrès.'

Deze bijlage bij de brief aan Lehning zou moeten worden toegevoegd aan de tekst *L'art nouveau - la vie nouvelle*, Mondriaan geeft echter niet aan wáár deze bijlage ingevoegd moet worden. Ook in typoscript '30C' is deze voorgestelde toevoeging niet aangetroffen. De toevoeging is daarom niet in de gepresenteerde tekst opgenomen.

Opvallend is dat Mondriaan in deze toevoeging niet 'l'art nouveau' gebruikt, maar 'l'art abstrait'. Nergens komt in *L'art nouveau - la vie nouvelle* de term 'l'art abstrait' voor.

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

Op 25 januari 1928 schrijft Mondriaan in een brief aan Katherine Dreier dat hij met een boek bezig is. Uit latere brieven aan anderen blijkt dat dit de tekst *L'art nouveau - la vie nouvelle* is. De tekst is gedateerd 'december 1931'. De schrijfperiode heeft - met tussenpozen - dus bijna vier jaar geduurd. Volgens de Catalogue Raisonné heeft Mondriaan van 1928 tot en met 1931 negenentwintig schilderijen vervaardigd: B201-B229⁷⁸. Hij zal tijdens de perioden van het schrijven aan *L'art nouveau - la vie nouvelle* met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

⁷³ Jean Gorin (1899-1981), Frans schilder.

⁷⁴ Vindplaats brieven aan Gorin: RKD-MCP – 38.

⁷⁵ Ben Nicholson (1894-1982), Engels kunstenaar en kunstschilder.

⁷⁶ Vindplaats brieven aan Ben Nicholson: RKD-MCP – 61.

⁷⁷ Y.-A. Bois. *Arthur Lehning en Mondriaan. Hun vriendschap en correspondentie*. Amsterdam, 1984: 33-34.

⁷⁸ CRII: 339-362.